

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗА ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПРАВОВОЮ ФОРМОЮ ВЛАСНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ

О.Ю. Буцька, аспірант

Полтавський університет споживчої кооперації України, м. Полтава

Наведено класифікацію вищих навчальних закладів залежно від організаційно-правових форм власності та управління, дана характеристика джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів залежно від організаційно-правової форми власності та управління.

Ключові слова: джерела фінансування та класифікація вищих навчальних закладів, організаційно-правова форма власності та управління, фінансові ресурси.

В статті приведена класифікація вищих навчальних закладів в залежності від організаційно-правової форми власності та управління, дана характеристика джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів в залежності від організаційно-правової форми власності та управління.

Ключевые слова: источники финансирования, классификация высших учебных заведений, организационно-правовая форма собственности и управления, финансовые ресурсы.

ВСТУП

Актуальність тематики статті визначається тим, що джерела фінансування вищих навчальних закладів різних форм власності, оптимізація їх складу і структури є основною умовою забезпечення якості освітніх послуг, підтримки конкурентоспроможних вищих навчальних закладів на світовому ринку.

Розвитку теорії та практики джерел фінансування вищих навчальних закладів присвячено роботи науковців: Боголіб Т., Буцько І., Бурковського В., Добровольської Л., Зимовської Л., Кириченко О.

Незважаючи на високий ступінь розробок окремих положень, що стосуються аспектів фінансування вищих навчальних закладів, залишаються малодослідженими питання впливу організаційно-правової форми управління та власності вищого навчального закладу на джерела його фінансування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цієї наукової статті є виявлення особливостей джерел фінансування вищих навчальних закладів залежно від організаційно-правової форми власності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Мережа вищих навчальних закладів України визначається їх типами, рівнем акредитації, формами власності й підпорядкуванням і відповідає структурі вищої освіти розвинених країн світу.

Джерела фінансування вищих навчальних закладів залежить від багатьох факторів, зокрема організаційно-правової форми управління та власності вищого навчального закладу, рівня ВВП, розмірів доходів населення, податкового законодавства, способу формування державного бюджету, обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, типу і рівня акредитації вищого навчального закладу, попиту споживачів на ринку освітніх послуг, обсягів прийому студентів – контрактників,

спонсорської допомоги, конкурентоспроможності вищого навчального закладу, його керівного складу.

Перш ніж визначити особливості джерел фінансування вищих навчальних закладів залежно від організаційно-правової форми управління та власності, розглянемо їх класифікацію.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади залежно від організаційно-правової форми управління та власності поділяють на вищі навчальні заклади державної форми власності, вищі навчальні заклади, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, вищі навчальні заклади комунальної форми власності, вищі навчальні заклади приватної форми власності.

Вищий навчальний заклад державної форми власності – це вищий навчальний заклад, заснований державою, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади.

Вищий навчальний заклад, що перебуває у власності Автономної Республіки Крим, – вищий навчальний заклад, заснований органами Автономної Республіки Крим, що фінансується з бюджету Автономної Республіки Крим і підпорядкований органам влади Автономної Республіки Крим.

Вищий навчальний заклад комунальної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований місцевими органами влади, фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади.

У вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс навчання за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 51% від загальної кількості студентів, прийнятих на перший курс.

Вищий навчальний заклад приватної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований на приватній власності і підпорядкований власнику (власникам).

В Україні підготовку фахівців з вищою освітою у 2008 році здійснювали 904 вищих навчальних заклади усіх рівнів акредитації та форм власності, зокрема 351 вищий навчальний заклад III-IV рівнів акредитації та 553 - I-II рівнів акредитації. До державної і комунальної форм власності належить 236 навчальних закладів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 466 - I-II рівнів акредитації, приватної форми власності – 115 навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 87 - I-II рівнів акредитації [1].

Інтенсивні процеси формування мережі вищих навчальних закладів відбулися за роки незалежності України. Кількість вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації зросла з 156 до 351, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації зменшилася з 754 до 553.

Класифікація вищих навчальних закладів залежно від організаційно-правової форми управління та власності дозволяє дослідити джерела їх фінансування.

Відповідно до статті 64 Закону України «Про вищу освіту» фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, Міністерства освіти і науки України, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад можуть фінансувати вищі навчальні заклади державної форми власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Міністерство освіти і науки України та інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у встановленні нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів, диференційованих залежно від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців.

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні 10 тисяч населення не менше як 100 студентів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації та 180 студентів III-IV рівнів акредитації.

Відповідно до частини другої ст. 61 Закону України "Про освіту" держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше десяти відсотків національного доходу. Однак за час, що минув після затвердження зазначеного Закону, вартість національного доходу не визначається, а визначається вартість валового внутрішнього продукту. Чинним законодавством не встановлено відсоток забезпечення видатків на освіту від валового внутрішнього продукту. Тим самим положення зазначеної вище статті не можуть бути застосовані як розрахункова база з обчислення розмірів видатків на освіту при формуванні проекту Державного бюджету України. Разом з тим у статті 95 Конституції України записано, що саме Законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Обсяги бюджетних ресурсів на освіту щорічно зростають. Так у 2004 році загальні видатки з державного та місцевих бюджетів на освіту становили 5,3% від ВВП, у 2005 році – 6,3%, у 2006 році - 6,5%, а в 2007 році – 6,6%. При формуванні державного бюджету на 2008 рік теж збільшено обсяг видатків на освіту, що засвідчує важливу роль галузі у суспільному житті. Для порівняння: обсяг видатків на освіту до ВВП в окремих країнах з ринковою економікою становить від 3,6 до 5,8%, зокрема в Японії – 3,6, Німеччині – 4,8, США – 5,6, Франції – 5,8, у Бельгії, Фінляндії – 6,3, понад 7; в Ісландії, Норвегії, Швеції [2].

Для підвищення рівня економічного забезпечення вищої освіти ще у 2006 році держава ухвалила рішення, спрямовані на збільшення обсягів фінансування, соціальний захист освітян, підвищення оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників та збільшення стипендіального фонду студентів. Законом «Про державний бюджет на 2007 рік» на утримання закладів та установ системи Міністерства освіти і науки було передбачено 7546,7 млн грн, що на 24,6% більше, ніж у 2006 році. З них виділено на потреби вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації – 899,6 млн грн, що на 32,7% більше, ніж у 2006 році; вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – 2945,7 млн грн, що на 6,1% більше, ніж у 2006 році (див. табл. 1).

Частка видатків Міністерства освіти і науки України на вищі навчальні заклади у 2007 році порівняно з попереднім зменшилася і становила відповідно 50,9% та 57,0%, з них видатки на вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації становили у 2007 році 11,9% від загального обсягу видатків по Міністерству освіти і науки України та III-IV рівнів акредитації – 39,0%.

Адже впродовж останніх років фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснювалося лише за соціальними статтями витрат: на заробітну плату, стипендію і частково на покриття комунальних послуг. Придбання обладнання, матеріалів, поточні й капітальні ремонти приміщень в основному фінансувалися за рахунок позабюджетних коштів вищих навчальних закладів.

Таблиця 1. Динаміка обсягів фінансування вищих навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України за 2005-2007 роки (обсяг, млн грн; частка, % до підсумку)

Показник	2005		2006		2007	
	обсяг	частка	обсяг	частка	обсяг	частка
Загальний фонд бюджетних коштів, що виділений для фінансування Міністерства освіти і науки України	5019,5	100,0	6056,8	100,0	7546,7	100,0
З них:						
вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	565,8	11,3	677,7	11,2	899,6	11,9
вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації	2237,0	44,6	2776,8	45,8	2945,7	39,0
інші витрати на забезпечення діяльності Міністерства освіти і науки України	2216,7	44,1	2602,3	43,0	3701,4	49,0

Серед позитивних моментів фінансування вищої освіти в Україні слід відзначити те, що з 2003 р. фактично розблоковано кредитування здобуття молоддю вищої освіти. Для цього згідно зі звітом про витрачання коштів Державного бюджету України по Міністерству освіти і науки України за 2007 рік було заплановано та витрачено 9,09 млн грн.

Основними джерелами фінансування вищих навчальних закладів є кошти державного та місцевих бюджетів, кошти юридичних та фізичних осіб, громадських організацій і фондів, спонсорські і благодійні внески та пожертвування, плата за додаткові освітні послуги та інші послуги, що надаються вищими навчальними закладами. Фінансування системи вищої освіти за рахунок даних джерел здійснюється за такими методами: кошторисне фінансування вищих навчальних закладів; бюджетне фінансування вищих навчальних закладів на основі показника вартості навчання одного студента; індивідуальна оплата навчання за рахунок власних доходів громадян, грошових коштів юридичних осіб; спеціальні кредити для здобуття вищої освіти; отримання спонсорських і добродійних внесків та пожертвувань; отримання додаткових доходів від різноманітних послуг не освітнього характеру. Головними формами фінансування вищих навчальних закладів за основною діяльністю є державний контракт (замовлення) та угоди з підприємствами, громадянами та іншими особами.

Державна освітня політика як система дій конкретизується в сукупності спеціальних освітніх державних і недержавних, що підтримуються державою, програм. Високий рівень освіченості нації сприяє більшій сприйнятливості і дієвості економічних, соціальних реформ; формуванню правової, екологічної культури під час здійснення соціальної та технологічної діяльності; створює умови для прогресивної індивідуальної активності людини в суспільстві.

Головними інвесторами освіти на сьогодні є держава, а також фізичні та юридичні особи. Диверсифікація джерел фінансування освіти розширила доступ громадян до освіти, зменшила навантаження на державний бюджет, сприяла забезпеченню освіти додатковими фінансовими, матеріальними, людськими ресурсами.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти України» стримуючим фактором

розвитку вищої школи є відсутність науково обґрунтованих критеріїв матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Наявність великої кількості філій, малопотужних за освітнім і науковим потенціалом вищих навчальних закладів, підпорядкованість їх більше ніж двадцяти міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади негативно впливають на якість освітньої діяльності.

Важливе місце серед джерел фінансування вищих навчальних закладів різних форм власності в Україні займає цільове фінансування міжнародних організацій. У рамках програми Європейського союзу ТЕМПУС реалізовано 126 проектів із загальним бюджетом понад 27 млн євро. Нині спільно з вищими навчальними закладами України здійснюється ще 14 таких проектів.

Джерелом фінансування вищих навчальних закладів України можуть бути кошти, які сплачуються урядами іноземних держав, іноземними юридичними та фізичними особами за підготовку фахівців. Зараз в Україні вищу освіту здобувають понад 27 тис. студентів із більш ніж 110 країн світу.

За сучасного обмеженого бюджетного фінансування діяльності вищі навчальні заклади всіх форм власності вимушені надавати освітні послуги на комерційній основі. Проте існують також очевидні перешкоди для урізноманітнення джерел фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності. Зокрема, чинне податкове законодавство та статус неприбуткової організації не дозволяють вищому навчальному закладу проводити інноваційну діяльність чи надавати науково-технічні, обслуговуючі та господарські платні послуги зовнішнім організаціям. Проте виникає парадоксальна ситуація: з одного боку, держава не виділяє достатньо коштів для господарських потреб вищих навчальних закладів, а з іншого - заклади не можуть заробляти для себе кошти, продаючи свої наукові розробки, оскільки при цьому втрачають статус неприбуткової організації. Платні форми освіти, навчання на підготовчих курсах і в центрах перекваліфікації та надання другої вищої освіти є невід'ємною складовою формування бюджетів вищих навчальних закладів. Це зумовлено тим, що навіть для державних вищих навчальних закладів частка бюджетного фінансування підготовки фахівців на державне замовлення лише іноді сягає половини від загальних потреб, у кращому разі перекидає лише видатки на заробітну плату професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу. У приватних і комунальних закладах освіти бюджетне фінансування переважно відсутнє.

Фінансування вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та вищих навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Недержавний сектор в освіті України не є достатньо розвинутим. Проте за роки незалежності в Україні сформувалась і набула розвитку система вищої освіти приватної форми власності. Сьогодні в Україні функціонує 199 вищих навчальних закладів приватної форми власності, з них: 38- університетів, 9 – академій, 80 - інститутів, 72 - коледжі, технікуми та училища.

Серед факторів, що негативно впливають на рівень розвитку вищих навчальних закладів приватної форми власності, часто називають те, що вартість навчання у них є завеликою для більшості українців. Основними перешкодами розвитку вищих навчальних закладів приватної форми власності слід вважати нормативне середовище, яке створює нерівні умови для діяльності державних та приватних вищих навчальних закладів. Нерівність умов між вищими навчальними закладами різних форм власності полягає у першу чергу в тому, що державні вищі

навчальні заклади згідно із законодавством мають статус неприбуткових організацій і звільняються від сплати податків та зборів, натомість приватні вищі навчальні заклади підпадають під загальну систему оподаткування податком на прибуток як прибуткові організації.

До джерел фінансування вищих навчальних закладів приватної форми власності належать: надходження від навчальної, наукової, комерційної, виробничої діяльності, а також плата за оренду майна, кошти від реалізації майна, пільгові, державні кредити. Найбільш суттєвим джерелом є плата за навчання студентів (за власний рахунок та за рахунок юридичних осіб), а вже потім благодійні внески, гранти та дарунки, кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб [3].

Основну частину доходів вищого навчального закладу приватної форми власності формують доходи від освітньої діяльності, важливою складовою яких є плата за навчання студентів. Розмір доходу від освітньої діяльності залежить від кількості студентів, ціни за навчання, платоспроможності населення, фінансової стабільності вищого навчального закладу, умов оплати за навчання, доходів споживачів освітніх послуг та багатьох інших факторів.

Надходження коштів до вищих навчальних закладів приватної форми власності мають виражену сезонність. Як правило, плата за навчання проводиться двічі на рік, щосеместру до початку семестру, тобто пік надходжень припадає на серпень та січень місяці, у той час як витрачає грошові кошти вищий навчальний заклад рівномірно протягом року.

Результати освітньої діяльності вищих навчальних закладів приватної форми власності значною мірою залежать від рівня доходів від освітньої діяльності. Збільшення доходів вищих навчальних закладів є найважливішим фактором, що впливає на кінцевий результат його освітньої діяльності. Збільшення доходів може відбуватися декількома основними шляхами: зростання кількості студентів на різних формах навчання та за різними напрямками і фахами; збільшення плати за освітні послуги; оплата виконаних науково-дослідних робіт, за навчання в аспірантурі; отримання міжнародних грантів; курси підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; продаж товарів та послуг, що здійснюється вищими навчальними закладами (продаж навчальної літератури, плата за проживання у гуртожитку); спонсорські внески; оренда вільних приміщень; клінічні послуги; продаж зайвого майна; отримання коштів із державного бюджету за виконання державного замовлення.

Ефективне управління фінансами має велике значення для вищих навчальних закладів приватної форми власності, оскільки на фінансову підтримку з боку держави вони не розраховують.

Отже, джерела фінансування вищих навчальних закладів, їх склад і структура залежать від їх організаційно-правової форми власності та системи управління, що суттєво впливає на ефективність їх діяльності.

ВИСНОВКИ

Джерела фінансування вищих навчальних закладів залежать від багатьох факторів, одним із головних є організаційно-правова форма власності та управління вищих навчальних закладів. Залежно від форми власності вищі навчальні заклади використовують кошти державного та місцевих бюджетів, кошти юридичних та фізичних осіб, громадських організацій і фондів, спонсорські і благодійні внески та пожертвування, плату за додаткові освітні та інші послуги. Проте, незалежно від форми власності, кожен вищий навчальний заклад має збільшувати обсяг фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку.

SUMMARY

FEATURES OF SOURCES OF FINANCING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS DEPENDING ON THE ORGANIZATIONAL-LEGAL PATTERN OF OWNERSHIP AND MANAGEMENT

O.Y. Butska

Poltava University of Consumer's Co-operation, Poltava

In the article classification of higher educational institutions depending on an organizational-legal pattern of ownership and management is presented. The author gives the characteristic of sources of financing of higher educational institutions, and also features of financing of higher educational institutions of the state and private patterns of ownership are defined.

Key words: *financing sources, classification of higher educational institutions, organizational-legal pattern of ownership and managements, financial resources.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // І. Вакарчук // Вища школа. – 2008. - № 5. – С. 88-110.
2. Кириченко О. Економіка освіти України: проблеми та перспективи реформування // О. Кириченко, Л. Терещенко // Вища школа. – 2008. - №2. – С. 46-51.
3. Цалько Ю. Управління фінансами у вищих навчальних закладах приватної форми власності // Підприємництво, господарство і право. – 2005. - №2. – С.150-153.

Надійшла до редакції 23 листопада 2009 р.